

Een ambitieus en informatief boek dat wellicht te dun is

Jeroen van Andel*

R. Bosch, *Wetenschapsfilosofie voor kwalitatief onderzoek*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers, 2012, 107 pp., ISBN 978-90-5931-906-6, € 23,50.

Inleiding

Het boek *Wetenschapsfilosofie voor kwalitatief onderzoek* is, zo blijkt uit het voorwoord, geschreven om 'een constructief wetenschapsfilosofisch alternatief' te bieden voor wat auteur Reinoud Bosch omschrijft als de 'postpositivistische mentaliteit' in het wetenschappelijke bedrijf. Bosch is van mening dat een omvattende methode in hoofdzaak kwalitatief is en dat kwantitatief onderzoek niet kan plaatsvinden zonder dat daar (impliciet) kwalitatief onderzoek aan voorafgaat. Hij verwondert zich erover dat, ondanks de prominente plaats van kwalitatief onderzoek heden ten dage, het wetenschapsbeeld in wetenschapsfilosofische publicaties voornamelijk geënt is op kwantitatief onderzoek. Met zijn boek wil Bosch expliciet stilstaan bij de wetenschapsfilosofische achtergronden van kwalitatief onderzoek. Hij veronderstelt door een kritische beschouwing van de ontologische en epistemologische vraagstukken over realiteit, waarheid, objectiviteit en plausibiliteit die bij kwalitatief onderzoek een rol spelen, te komen tot wetenschapsfilosofische funderingen die van belang kunnen zijn voor zowel kwalitatief als kwantitatief onderzoek. Bosch verwacht dat de door hem geschetste funderingen kunnen leiden tot een nuancering van de kwaliteitsstandaarden die door postpositivisten als maatgevend worden gezien.

Wetenschapsfilosofie voor kwalitatief onderzoek is een zeer compact boek, dat is opgebouwd uit vijf hoofdstukken die gezamenlijk 'slechts' 107 pagina's bestrijken. In het eerste 'hoofdstuk' (het bestaat uit maar twee pagina's) licht Bosch toe waarom hij het boek heeft geschreven, welke vragen hij probeert te beantwoorden en hoe het boek is opgebouwd. In dit hoofdstuk presenteert Bosch drie argumenten voor het schrijven van een boek over wetenschapsfilosofie voor kwalitatief onderzoek. Dit zijn:

1. Recente en veelgebruikte Nederlandstalige wetenschapsfilosofische publicaties zijn (nog) vaak gebaseerd of gericht op de natuurwetenschappen.
2. Publicaties die zich richten op wetenschapsfilosofie bespreken de achtergronden van kwalitatief onderzoek slechts zeer beknopt.

* Dr. Jeroen van Andel is als senior onderzoeker verbonden aan het lectoraat Klantenperspectief in Ondersteuning en Zorg van Hogeschool Windesheim Flevoland. In 2012 promoveerde hij aan de Vrije Universiteit Amsterdam op het proefschrift *Demand-driven education: an educational-sociological investigation*. E-mail: jeroen.van.andel@windesheimflevoland.nl.

3. In veelgebruikte publicaties over methoden van kwalitatief onderzoek is de bespreking van de wetenschapsfilosofische achtergrond summier of zelfs niet aanwezig.

Vervolgens stelt Bosch dat kwalitatief onderzoek, dat volgens hem gaat over het zoeken naar en verlenen van betekenis, vragen oproept als:

- Wat is wetenschap?
- Welke rol speelt waarheid hierbij?
- Wat is waarheid?
- Waar komen stappen en hulpmiddelen in kwalitatief onderzoek vandaan en welke inzichten biedt de wetenschapsfilosofie hierbij?
- Hoe kan generalisatie bij kwalitatief onderzoek plaatsvinden?
- Hoe verhouden kwalitatief en kwantitatief onderzoek zich tot elkaar?
- Welke funderingen liggen ten grondslag aan de betekenis die aan uitkomsten van kwalitatief onderzoek wordt toegekend?
- Kunnen we spreken van objectiviteit of is het beter om de begrippen plausibiliteit en/of intersubjectiviteit centraal te stellen?
- Welke rol speelt theorie bij beschrijven, verklaren, interpreteren en voorspellen?
- Welke wijzen van theorieontwikkeling worden in de wetenschapsfilosofische tradities toegepast?

In de daaropvolgende hoofdstukken probeert Bosch deze vragen als volgt te beantwoorden.

In hoofdstuk 2, 'De aard van wetenschap', staat Bosch stil bij de definitie en kenmerken van wetenschap en gaat hij in op waarheidsstreving in wetenschap in relatie tot begrippen als objectiviteit, plausibiliteit en intersubjectiviteit. In dit hoofdstuk komt de auteur na een beschouwing van definities uit de Van Dale tot de conclusie dat wetenschap kan worden gezien als '[e]en geheel van veronderstellingen die "waarheid" tot doel hebben en die, als ze als "bewezen" worden geacht als "kennis" dan wel "weten" worden gezien'. Uit deze definitie vloeit al snel de vraag voort wat waarheid dan is. Sommige auteurs zien waarheid als volkomen onproblematisch, terwijl andere van mening zijn dat het niet mogelijk is uitspraken te doen die in overeenstemming zijn met een gegeven in een externe realiteit. Bosch zelf is van mening dat waarheid moet worden gezien als dat waaraan het onmogelijk is te twijfelen. Om dit te onderbouwen komt hij via onder meer Descartes en Heidegger uit bij het feit dat *het zijn* bestaat en de basis is voor het ontwikkelen van kennis. Door elementen van *het zijn* te contrasteren en te categoriseren kunnen dergelijke elementen en hun mogelijke relaties worden onderscheiden en onderzocht. Hierbij speelt het streven naar objectiviteit een belangrijke rol. Omdat Bosch van mening is dat zowel de objectivistische als de relativistische positie niet kan worden onderbouwd, spreekt hij liever over plausibiliteit. Onder *plausibiliteit* verstaat hij het gevoel dat een bewering in overeenstemming is met het gegevene, dat wil zeggen dat een bewering aannemelijk is (aanwezig in en in overeenstemming met *het zijn*). Het gegevene kan daarbij bestaan uit empirische gegevens, subjectieve en intersubjectieve ideeën, gedach-

ten en gevoelens en de meningen van en culturele categorieën gebruikt door anderen. Bij het beoordelen van de plausibiliteit van een waarheidsclaim spelen volgens Bosch weerstand en intersubjectiviteit een belangrijke rol. Weerstand kan worden gezien als een conflict tussen empirische beweringen van een theorie en de feiten die worden aangetroffen. Dit vereist dan accommodatie van de betreffende theorie. Bosch voegt hieraan toe dat ook gekeken dient te worden naar conflicten tussen subjectieve/intersubjectieve ideeën, gedachten en gevoelens en theoretische beweringen. Daarnaast stelt hij dat ook moet worden gekeken waar *geen* weerstand optreedt. Als laatste stelt hij dat accommodatie ook betrekking heeft op interpretatie. Daarbij is intersubjectiviteit het hoogst haalbare omdat plausibiliteit met geen mogelijkheid door één wetenschapper grondig kan worden beoordeeld.

In het derde hoofdstuk gaat Bosch in op theorieontwikkeling. Hij beschrijft hierin wat theorie is, gaat in op de rol die theorie speelt bij beschrijven, verklaren, begrijpen en voorspellen en houdt diverse ideeën over theorieontwikkeling kritisch tegen het licht. Ook in dit hoofdstuk wordt de Van Dale gebruikt om het begrip *theorie* nader te duiden. Op basis hiervan volgt de uitspraak dat theorie gaat over een systeem van denkbelden en/of hypothesen waarmee waargenomen feiten of verschijnselen kunnen worden verklaard of voorspellingen worden gedaan. Hierbij wordt een hypothese gezien als een voorlopige als waarheid aangenomen, maar nog te bewijzen, veronderstelling. Volgens Bosch dienen theorieën diverse functies. Zo kunnen ze worden gebruikt om een feit of verschijnsel te beschrijven, verklaren, begrijpen of voorspellen. Bosch merkt daarbij op dat de vraag naar betekenis van een feit of verschijnsel bij kwalitatief onderzoek centraal staat. Theorieën kunnen volgens Bosch worden ontwikkeld door deductie, inductie, abductie of retroductie.

In hoofdstuk 4, 'Hedendaagse tradities in de wetenschapsfilosofie', worden de ideeën over wetenschap, waarheid, objectiviteit, plausibiliteit, intersubjectiviteit, de rol van theorie en theorieontwikkeling binnen hedendaagse tradities in de wetenschapsfilosofie belicht. De tradities die daarbij behandeld worden, zijn: het postpositivisme, de hermeneutiek, de kritische theorie, het kritisch realisme, het pragmatisme en het postmodernisme. In dit hoofdstuk behandelt Bosch de hierboven genoemde tradities stuk voor stuk. In de laatste paragraaf van het hoofdstuk streeft Bosch naar een synthese van bovengenoemde tradities.

In het vijfde en laatste hoofdstuk behandelt Bosch een aantal specifieke wetenschapsfilosofische achtergronden van kwalitatief onderzoek. In dit hoofdstuk geeft hij een beknopte weergave van de volgende kwalitatieve benaderingen: narratief onderzoek, fenomenologie, gefundeerde theorie, etnografie, *case study*-onderzoek, etnomethodologie, historisch onderzoek, participatief onderzoek, discoursanalyse, inhoudsanalyse, *membership categorization analysis*, conversatieanalyse, handelingsonderzoek en kwalitatief surveyonderzoek. Volgens Bosch hebben al deze benaderingen vanuit analytisch perspectief meerdere zaken met elkaar gemeen: (constante) vergelijking en categorisatie, analytische inductie en theoretische sensitiviteit. Bosch staat in dit hoofdstuk verder stil bij de begrippen generalisatie en *integrated mixed methods*-onderzoek. Onder generalisatie verstaat Bosch de toepasselijkheid van een ontwikkelde theorie op gevallen die niet onder-

zocht zijn. Daarmee is het een vorm van toegepaste theoretische sensitiviteit. *Integrated mixed methods*-onderzoek ten slotte is de term die Bosch hanteert voor onderzoek waarbij zowel kwalitatieve als kwantitatieve methoden worden toegepast. Hierbij gaat het volgens Bosch om een iteratief proces van vergelijking, categorisatie en het onderscheiden van kwalitatieve en kwantitatieve relaties.

Conclusie

Reinoud Bosch heeft een ambitieus en helder boek afgeleverd dat zowel de beginnende als de gevorderde (kwalitatieve) onderzoeker veel te bieden heeft. Het boek is ambitieus omdat het in slechts 107 pagina's, vanuit diverse tradities en disciplines, de funderingen van kwalitatief en kwantitatief onderzoek tracht te nuanceren. Dit doet Bosch door zich af te vragen waarom en hoe we betekenis toekennen aan de uitkomsten van onderzoek en hoe wij op basis hiervan theorie ontwikkelen. In aansluiting hierop doet Bosch suggesties voor een synthetische *integrated mixed methods*-benadering.

Bosch weet de diverse wetenschapsfilosofische achtergronden van kwalitatief (en kwantitatief) onderzoek helder en beknopt over het voetlicht te brengen. Vooral zijn hoofdstuk over de aard van wetenschap is buitengewoon leerzaam en zijn oproep te streven naar plausibiliteit in plaats van objectiviteit is overtuigend. Een nadeel van het boek is dat het lijkt te twijfelen wat het precies wil zijn: een wetenschapsfilosofisch werk, een werk over de achtergronden van (kwalitatief) onderzoek, een werk dat streeft naar nieuwe paradigma's binnen kwalitatief onderzoek of een anthologie. Het combineren van bovenstaande functies (iets waarnaar Bosch klaarblijkelijk heeft gestreefd) is mijns inziens niet geheel gelukt. Omdat Bosch echter meer dan voldoende kennis van het onderwerp heeft, is het te hopen dat hij het boek ooit uitbreidt, zodat hij meer de diepte in kan gaan. Een dergelijke uitbreiding zou het boek niet alleen rijker en dus interessanter maken, maar vooral ook (nog) bruikbaarder.